

5. Vývoj příjmů a spotřebních vydání v regionálním pohledu

Předmětem kapitoly je pokus o nastín regionálních disparit v příjmech a výdajích domácností v rozsahu všech témat analyzovaných v předchozích kapitolách. Zaměření této kapitoly se však oproti předchozím ve dvou oblastech liší.

Zatímco v předešlých kapitolách je kladen akcent primárně na vývojové aspekty sledování, v této kapitole jde především o charakteristiku dosaženého stavu, tj. regionálních rozdílů, a to v co možná nejširším okruhu sledovaných parametrů. Důvodem této redukce je omezenější datová základna (přestože česká statistika disponuje kvalitní a obsáhlou časovou řadou regionálních indikátorů, dostupnost finančních ukazatelů patří dlouhodobě k jedné z nejproblémovějších oblastí regionální statistiky, a to nejen v ČR). Kromě všeobecného problému metodických změn sledování (např. podrobnější klasifikace spotřeby u výdajů domácností či pracovištní a podniková metoda u statistiky zaměstnanosti a mezd) znesnadňují přepočty dlouhodobých časových řad časté změny územně-správního uspořádání státu.¹ To však neznamená, že by v této kapitole dynamický pohled na regionální diferenciaci zcela absentoval. Dlouhodobé časové řady o průměrných mzdách (1993 až 2001), důchodech (1994 až 2003), podpoře nezaměstnaným uchazečům (1995 až 2003) či disponibilních důchodech (1995 až 2002) umožňují podchytit nejdůležitější socioekonomické dopady různých fází transformace na příjmy domácností v jednotlivých regionech ČR. Regionální členění není nutné redukovat pouze na stávající administrativní celky, v některých případech je vhodné toto tradiční schéma rozšířit i podle principu vertikální organizace sídelní struktury (např. prostřednictvím velikostních skupin obcí umožňující sledovat rozdíly mezi městy a venkovem).

Druhá odlišnost regionálního rozboru spočívá v provázání peněžních ukazatelů domácností s celkovým ekonomickým vývojem regionů. Na rozdíl od předešlých kapitol jsou tedy prezentovány i jiné ukazatele, které ale mají vazbu na analyzovaná témata (např. provázanost celkové míry ekonomické aktivity a intenzity pracovní neschopnosti se mzdovým vývojem; nebo souvislost výše a struktury disponibilních příjmů domácností s úrovní nezaměstnanosti aj.).

Peněžní příjmy domácností podle výsledků Mikrocenzu 2002

Regionální diference příjmů domácností v zásadě odráží úroveň mzdové diference. Výsledky z šetření Mikrocenzus navíc umožňují detailnější strukturaci příjmů podle jejich druhu, jakož i jejich vazbu na vybrané sociálně demografické charakteristiky domácností. Z regionálního hlediska je důležité, že kromě krajského členění přináší i pohled na příjmovou úroveň podle velikosti obce bydliště. Bohužel, údaje z předchozích Mikrocenzů (1992, 1996) nejsou k dispozici v třídění podle současné územně-správní struktury, ale pouze za 8 krajů, platných do roku 2000, čímž je možnost porovnání vývoje značně ztížena. Pro orientační porovnání variačního rozpětí je však možno vyjít ze současných krajů a údaje z roku 2002 přepočítat za alespoň některé z bývalých krajů. Z těchto důvodů je regionálním aspektům příjmů věnována speciální podkapitola.

¹ od 1.1.2000 nahradilo 14 nových krajů 8 bývalých (příčemž např. kraj Vysočina je složen z částí 3 bývalých krajů). Jedinou bází pro vzájemné přepočty představují území současných okresů. Obtíže se zpětnými přepočty na novou územní strukturu tedy vznikají zejména v oblastech, za které byla před rokem 2000 zpracovávána data jen do úrovně tehdejších 8 krajů (týká se zejména dat tzv. rezortní statistiky, např. údaje o některých sociálních příjmech).

Jiným problémem, který přináší zavedení nových menších krajů, jsou zvýšené nároky na kvalitu statistických ukazatelů (přesnost matematických odhadů u dat z výběrových šetření). Z tohoto důvodu jsou některá data publikována buď v hrubším územním členění, např. regiony NUTS-2 (intervalové rozdělení mezd zaměstnanců), či pouze za Prahu (cenový vývoj), případně je od jejich prezentace úplně upuštěno (např. struktura výdajů domácností).

Celkové peněžní příjmy domácností a jejich vztah k životnímu minimu v roce 2002

	Průměrný počet členů domácnosti	Celkový čistý příjem (v Kč)				Struktura domácností (%) podle vztahu příjmů domácností k životnímu minimu (ŽM)					
		roční na osobu		měsíční na domácnost		méně než ŽM	1,00 až 1,49 ŽM	1,50 až 1,99 ŽM	2,00 až 2,49 ŽM	2,50 až 2,99 ŽM	3,00 a více ŽM
		celkem	pořadí	celkem	pořadí						
ČR celkem	2,50	94 221	x	19 595	x	3,3	13,1	29,7	22,7	11,4	19,7
Hl. m. Praha	2,19	130 447	1	23 849	1	1,2	6,9	20,4	20,2	12,1	39,1
Středočeský	2,54	101 498	2	21 433	2	1,9	11,2	29,4	20,7	9,6	27,2
Jihočeský	2,52	92 498	4	19 380	5	2,3	12,3	33,6	20,6	15,0	16,1
Plzeňský	2,49	97 406	3	20 182	4	1,3	9,1	32,3	24,7	13,1	19,5
Karlovarský	2,51	91 695	6	19 103	7	6,3	12,3	30,5	20,7	10,5	19,7
Ústecký	2,46	86 127	11	17 649	13	5,7	21,0	28,7	20,6	9,4	14,6
Liberecký	2,51	92 257	5	19 243	6	3,5	12,8	30,8	25,3	12,2	15,4
Královéhradecký	2,51	86 428	10	18 039	12	2,7	13,1	28,4	29,7	13,0	13,1
Pardubický	2,63	84 924	12	18 600	10	3,4	16,2	31,4	23,4	10,9	14,7
Vysočina	2,76	88 904	7	20 513	3	1,5	14,2	28,7	27,2	13,7	14,7
Jihomoravský	2,55	88 573	8	18 808	8	4,2	11,3	29,5	26,5	11,9	16,6
Olomoucký	2,59	84 096	13	18 152	11	2,5	17,2	36,7	19,9	10,1	13,7
Zlínský	2,58	86 987	9	18 726	9	6,3	11,2	35,5	22,8	9,8	14,4
Moravskoslezský	2,50	83 150	14	17 282	14	4,8	17,7	31,5	21,4	10,4	14,2

Z výše uvedené tabulky jsou patrné relativně významné rozdíly ve velikosti domácností, průměrný počet jejich členů je tradičně větší v moravských krajích. Disparity jsou způsobeny nejen odlišnou věkovou skladbou populace (vyšší zastoupení starých, často samostatně žijících osob v Praze a na Plzeňsku), ale i sociálním klimatem regionu (vyšší zastoupení neúplných rodin na Karlovarsku a Ústecku). Zatímco v první polovině 90. let se celkový počet domácností v ČR prakticky neměnil, od té doby se začíná počet domácností zvyšovat (o více než 200 tis.), při současném zmenšování jejich průměrné velikosti (z 2,66 na 2,50). Tento trend se patrně projevil ve většině krajů, s určitostí to lze říci o Praze a o Středočeském kraji (počet domácností vzrostl od roku 1996 v rozmezí 4-7 %).

Z regionálního porovnání celkových příjmů na osobu vyplývá jasná dominance Prahy, kde úroveň příjmů převyšovala ČR o 38,4 %. Nadprůměrné příjmy měly ještě Středočeský (o 7,7 %) a Plzeňský kraj (o 3,4 %). Zřejmý je i rozdíl mezi západní a východní částí ČR, v roce 2002 převyšovaly příjmy v Čechách o 16 % příjmy na Moravě, bez započítání Prahy o 7,5 %.

Praha profituje z vysoké koncentrace terciárních a kvartérních aktivit, je vstupní branou pro většinu zahraničních firem, které také vyplácejí vyšší mzdy. Jak vyplynulo z předchozích rozborů, nadprůměrná úroveň mezd v Praze se neomezuje pouze na nejsofistikovanější činnosti, ale je výslednicí všech odvětví. Je zajímavé, že orientační odhad procentního navýšení mezd v Praze proti ČR byl v roce 2002 mezi 40 až 45 %, v roce 2001 42 % (mzdy byly zjišťovány pracovníštní metodou a nezahrnovaly především drobné živnostníky). Praha svoji dominantní pozici neustále upevňuje, zatímco v roce 1992 měla průměrný příjem na člena domácnosti o 28 % a v roce 1996 o 31 % vyšší (v roce 2002 pak byla o 38,4 % nad úroveň ČR).

Na nadprůměrnou úroveň celkových čistých příjmů ve Středočeském kraji má důležitý vliv intenzivní dojíždka (v roce 2001 dojíždělo za prací ze Středočeského kraje do Prahy 106 tis. osob, opačným směrem necelých 19 tis.). Příjmy ze závislé činnosti na osobu bydlící ve Středočeském kraji převyšovaly národní úroveň o necelých 8 %, úroveň mezd zjišťovaná pravidelným výkaznictvím (podle místa pracoviště) však byla ve srovnání s ČR mírně podprůměrná (v rozmezí 2 až 4 % podle pracovníštní, resp. podnikové metody). Z vývojového hlediska si kraj své druhé místo upevňuje. V roce 1992 zde sice převyšoval čistý příjem na osobu úroveň ČR o necelá 2 %, ale v pořadí tehdejších krajů byl kromě Prahy předstížen též Západočeským a Severočeským krajem. V období 1992 až 1996 rostly celkové příjmy ve Středočeském kraji pomaleji než v ČR, což však nezabránilo jeho posunu na druhé místo, hned za Prahu. Konečně v období 1996-2002 zde vzrostly příjmy nejrychlejším tempem ze všech krajů a převýšily tak národní úroveň o bezmála 8 %. Tento pozitivní vývoj je také výsledkem nové prostorové formy dělby práce v pražské aglomeraci, kdy část pracovních míst dříve koncentrovaných ve vnitřním městě je vymisťována na okraj města, často až za jeho administrativní hranice (zejména podél významných dopravních tepen). Konečně úroveň příjmů ve Středočeském kraji stále významně ovlivňují mzdy v automobilovém průmyslu (Mladá Boleslav, perspektivně i Kolín).

Relativně vysokou úroveň příjmů vykazují ještě regiony na JZ Čech, zjevně profitující se své výhodné geografické polohy vůči Rakousku a Německu (zejména Plzeňským krajem prochází významná rozvojová osa Praha-Plzeň-Norimberk, podpořená rozvojem dopravní infrastruktury v posledních letech). V Jihočeském kraji celkové příjmy v 90. letech oscilovaly okolo celorepublikového průměru, který je však výrazně ovlivněn Prahou; ve srovnání s mimopražskými kraji byly např. v roce 2002 vyšší o více než 3 %. Ještě dynamičtěji pravděpodobně rostly příjmy na Plzeňsku: při hrubém porovnání pomocí Západočeského kraje (který tvořil většinu dnešního Plzeňského kraje) s hodnotou o 3 % pod úrovní ČR v roce 1996 a více než 1 % nad úrovní ČR v roce 2002.

Do určité míry překvapující je pozice Karlovarska i Liberecka. Vyšší příjmy na osobu zde mohou být výsledkem rozvinutých aktivit v oblasti cestovního ruchu (zvýšené „ostatní příjmy“ na Karlovarsku a „příjmy z podnikání“ na Liberecku). Zajímavé je též postavení kraje Vysočina s celkovými příjmy na osobu kopírujícími průměr mimopražských krajů (i díky relativně vysokému objemu ostatních peněžních a naturálních příjmů).

Nejméně příznivá situace na severní Moravě odráží hospodářské a sociální problémy tohoto regionu (oba kraje, které ho tvoří, se řadí mezi 3 nejpostiženější co do míry nezaměstnanosti, samotný Olomoucký kraj získal od roku 2001 nelichotivý primát v nejnižších průměrných mzdách). Pokud orientačně porovnáme pozici těchto dvou krajů s bývalým Severomoravským krajem (územně se liší jen málo), pak v roce 2002 dosahoval tento kraj jen 88,5 % úrovně příjmu na osobu v ČR, v roce 1996 92,5 % a v roce 1992 95,1 %. Zjevný dlouhodobý hospodářský útlum tohoto regionu souvisí zejména s obtížnou transformací tradičních průmyslových odvětví (těžba, hutnictví, těžké strojírenství), projevující se nejen poklesem zaměstnanosti, ale i relativně pomalým mzdovým růstem v minulosti ve velmi dobře placeném odvětví průmyslu.

Vzhledem k rozdílnému územnímu členění lze vývoj celkových rozdílů v příjmech na osobu jen odhadnout. Po experimentálním propočtu údajů z roku 2002 do struktury 8 bývalých krajů se ukázaly zjevné tendence k diferenciaci. Zatímco v období 1992-1996 narostly mezikrajské disparity jen mírně (na jedné straně rychlejší růst v Praze a zrychlený propad v Severomoravském kraji, na straně druhé ale pokles v Západo- a Severočeském kraji z nadprůměrných hodnot k hodnotám blízkým průměru), druhá polovina 90. let byla ve znamení urychlené divergence (díky akceleraci Prahy, středních a také západních Čech doprovázené relativně zhoršující se pozicí v severních Čechách a severní Moravě). Dokladem je i nárůst variačního koeficientu čistých příjmů na osobu: mezi 8 kraji v letech 1992 (10,5 %), 1996 (11,4 %) a 2002 (14,8 %), ale i na úrovni 7 mimopražských krajů (4,7 → 2,7 → 6,3).

Meziregionální rozdíly v celkových čistých měsíčních příjmech na 1 domácnost jsou nižší než v případě příjmů na osobu. Rozdíl je způsoben v již výše uvedených odlišnostech ve velikosti domácností. Přesnější vyjádření příjmů ve vztahu k domácnostem dostaneme, pokud je vztáhneme k životnímu minimu (ŽM). To je ovlivněné velikostí domácností, ale bere v úvahu také počet a věk dětí. Průměrné měsíční ŽM domácnosti bylo v roce 2002 v ČR 8 117 Kč, nejvíce na Vysočině (8 784 Kč), nejméně v Praze (7 341 Kč). Více než 130 tis. (3,3 %) domácností v ČR mělo v roce 2002 celkový příjem pod úrovní ŽM. Variační rozpětí v regionech se pohybovalo od 6,3 % (Zlínsko) ku 1,2 % (Praha).

Přesnější pohled na chudobu domácností poskytuje rozšíření intervalu „chudoby“ až na 1,5- násobek ŽM, neboť nemalý počet domácností se nachází jen mírně nad hranicí životního minima. V tomto případě se rozdíly mezi kraji blíží rozdílům zjištěným u celkových příjmů na osobu. Do 1,5- násobku ŽM žije na Ústecku každá čtvrtá domácnost, v Praze každá dvanáctá. Karlovarský a Zlínský kraj vykazují sice „pouze“ průměrné hodnoty (17 až 18 %), za kterými se však skrývá vysoký podíl domácností pod ŽM (v Karlovarském kraji zřejmě vysvětlitelný vysokou nezaměstnaností osob s pouze základním či neukončeným vzděláním). Naopak v Olomouckém kraji a na Vysočině je podíl domácností s minimálními příjmy relativně malý (1,5 až 2,5 %), ale při rozšíření intervalu k 1,5 násobku je „chudobou“ ohrožena téměř každá šestá domácnost.

Úroveň příjmové diferenciace v krajích ilustrují data v příloze (tab. 5.3.2). Vysokou diferenciaci můžeme pozorovat v rámci Prahy (vysoké zastoupení domácností s velmi vysokými příjmy, ale i příjmy oscilujícími okolo průměru), v Karlovarském a zčásti i Ústeckém kraji (nadprůměrný podíl u velmi nízkých příjmů, ale ve srovnání s ČR podobné zastoupení domácností u nejvyšších příjmů), převážně menší diferenciaci v moravských krajích (ve srovnání s ČR vysoká koncentrace domácností s průměrnými a mírně podprůměrnými příjmy).

Struktura hrubých ročních peněžních příjmů na 1 člena domácnosti v krajích v roce 2002

	Celkem	v tom příjmy							
		ze závislé činnosti		z podnikání		důchody a sociální dávky		ostatní	
	Kč	Kč	%	Kč	%	Kč	%	Kč	%
ČR celkem	110 805	66 311	59,8	10 076	14,5	25 780	23,3	2 638	2,4
Hl. m. Praha	160 548	97 270	60,6	32 609	20,3	24 432	15,2	6 237	3,9
Středočeský	120 774	71 595	59,3	21 605	17,9	24 762	20,5	2 812	2,3
Jihočeský	108 738	66 690	61,3	15 875	14,6	23 944	22,0	2 229	2,0
Plzeňský	115 238	71 937	62,4	17 310	15,0	24 494	21,3	1 496	1,3
Karlovarský	106 686	62 136	58,2	14 697	13,8	24 254	22,7	5 599	5,2
Ústecký	99 774	58 730	58,9	13 193	13,2	26 415	26,5	1 436	1,4
Liberecký	110 277	65 853	59,7	18 484	16,8	25 029	22,7	910	0,8
Královéhradecký	100 389	61 807	61,6	10 521	10,5	26 001	25,9	2 060	2,1
Pardubický	98 498	55 802	56,7	13 854	14,1	27 860	28,3	984	1,0
Vysočina	102 164	59 612	58,3	13 734	13,4	25 499	25,0	3 319	3,2
Jihomoravský	103 376	63 339	61,3	12 087	11,7	26 315	25,5	1 635	1,6
Olomoucký	96 724	57 059	59,0	11 301	11,7	26 634	27,5	1 730	1,8
Zlínský	99 350	58 352	58,7	10 385	10,5	26 539	26,7	4 074	4,1
Moravskoslezský	95 583	56 463	59,1	9 759	10,2	27 535	28,8	1 826	1,9

Příjmy ze závislé činnosti (tj. mzdy a jiné příjmy ze zaměstnání, dohod o provedení práce, honorářů) tvoří ve všech krajích rozhodující část (57-62 %) hrubých příjmů. Rozdíly ve výši příjmů ze závislé činnosti mezi kraji tak logicky do značné míry kopírují celkové čisté příjmy (pouze Středočeský kraj byl předstižen Plzeňským; zajímavá byla i změna na opačné straně spektra: Moravskoslezský kraj byl vystředěn Pardubickým, kde v roce 2002 dosáhly příjmy ze závislé činnosti jen 89 % úrovně ČR). Celková variabilita příjmů ze závislé činnosti je nepatrně vyšší než v případě čistých příjmů na osobu (i díky dominantnější pozici Prahy, jež převyšuje úroveň ČR bezmála o polovinu).

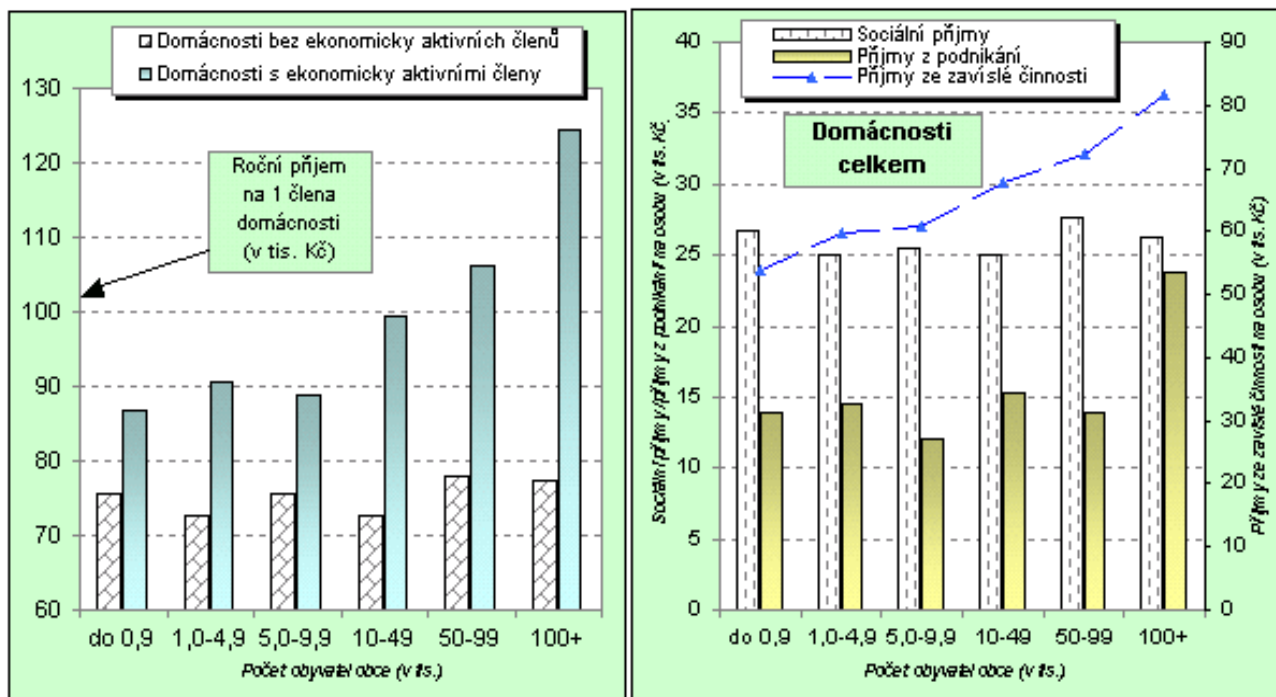
Příjmy z podnikání dosahují ze všech objemově významných druhů příjmů nejvyšší mezikrajskou variabilitu (variační koeficient 38 %). Hodnoty zřetelně odrážejí polarizaci mezi Prahou a zbytkem ČR na straně jedné a mezi západní a východní částí republiky na straně druhé. Výše příjmů z podnikání vztahená na 1 člena domácností je v metropoli na dvojnásobné úrovni ČR a podílí se zde na celkových hrubých příjmech více než pětinou. Vysoké příjmy z podnikání nalezneme též v krajích Středočeském a Libereckém, překvapivá je naopak slabá pozice Zlínska, jakožto regionu se silnou podnikatelskou tradicí. Obtížné vysvětlitelné je i postavení Královéhradecka, které i přes nadprůměrnou intenzitu podnikatelských aktivit (na rozdíl od sousedního kraje Pardubického) nedosahuje ani dvou třetin celorepublikové úrovně příjmů z podnikání.

Alokace **sociálních příjmů** by měla sloužit k vyrovnávání předchozích příjmových disparit (mzdy a příjmy z podnikání). Podíl sociálních příjmů na celkových hrubých příjmech byl v roce 2002 skutečně regionálně diferencovaný (15 % v Praze vs. 25-29 % v moravských krajích), v absolutním vyjádření se však kraje lišily málo (o necelé 4 tis. Kč na osobu mezi kraji Jihočeským a Pardubickým). Do celkově nízké variability se rozhodující měrou promítají důchody, tvořící 69 % (Ústecko) až 86 % (Praha) všech sociálních příjmů. Úroveň důchodů je v mimopražských krajích stále silně nivelizována (viz výše). Naproti tomu dávky státní sociální podpory (SSP), jejichž objemově nejvýznamnější složky jsou přímo fixovány na příjmovou úroveň domácností (prostřednictvím jejího poměru k ŽM), více odráží jejich skutečné ekonomické postavení. Nejvyšší úroveň v roce 2002 signalizovaly dávky SSP na Pardubicku (4 tis. Kč na osobu), nejnižší v Praze (1,5 tis.). Jejich celková variabilita je srovnatelná s úrovní zjištěnou u příjmů ze závislé činnosti.

Přestože váha **sociálních příjmů** na celkových čistých peněžních příjmech na osobu v ČR se ve srovnání s úrovní před 10 lety významně nelišila (z 28,7 % v r. 1992 na současných 27,7 %), proti roku 1996 však viditelně posílila (z 24,9 %), a to v souvislosti s rostoucím počtem nezaměstnaných osob (o 177 %). Pro vývoj ve vybraných krajích je opět možno použít orientační přepočty všech hodnot na strukturu 8 bývalých krajů. Největší zastoupení sociálních příjmů vykázaly v roce 2002 domácnosti na severní Moravě a východních Čechách (32-33 %), zhruba 30% úroveň pak v severních Čechách a jižní Moravě, v Praze necelých 19 %. V Praze a ve Středočeském kraji podíl dlouhodobě klesá (rychlejšími tempem v období 1992-1996), na jihu a západě Čech stagnuje bez významnější odchylky od průměru ČR a v severních Čechách dlouhodobě roste (dynamičtěji v období 1996-2002). V moravských krajích je podíl sociálních příjmů dlouhodobě nadprůměrný, za pozornost stojí akcelerace v druhé polovině 90. let v Severomoravském kraji (podíl sociálních příjmů vzrostl z 1/4 na 1/3).

Relativní váha **ostatních příjmů** je v jednotlivých krajích diferencovaná, ale při celkově nízké absolutní výši stačí stěžejí kompenzovat disproporce vzniklé u předchozích druhů příjmů. V ostatních příjmech jsou obsaženy především příjmy z kapitálového majetku, prodeje nemovitostí a movitého majetku, z pronájmů, pojistného plnění, výher a dědictví.

Celkové čisté příjmy na osobu a vybrané druhy příjmů podle velikosti obce bydliště v roce 2002

Názorný pohled na **rozdíly v příjmech domácností v závislosti na velikosti obce bydliště** podávají oba grafy. Domácnosti je možné dále rozlišit podle ekonomické aktivity. Domácnosti s ekonomicky aktivními členy představovaly téměř dvě třetiny všech domácností v ČR, s minimálními rozdíly podle velikosti obce: v malých obcích kolem 70 %, ve městech nad 50 tis. obyvatel téměř 65 % (vlivem starší věkové struktury populace). U ekonomicky aktivních domácností je zřejmá pozitivní korelace mezi velikostí obce a čistým příjmem na osobu. Disproporce jsou způsobeny především příjmy ze závislé činnosti, která zde tvoří rozhodující složku všech příjmů (65-74% podle velikosti obce). Velmi vysoká hodnota velkoměst (nad 100 tis. obyvatel) jde z velké části na vrub Praze. V metropoli žije 55 % obyvatel všech velkoměst ČR (váha Prahy ve výběrovém vzorku Mikrocenzu je zřejmě ještě vyšší). Rovněž příjmy z podnikání docilují nejvyšších hodnot ve velkoměstech, diference mezi ostatními sídly je omezená. Nevelké jsou i rozdíly u důchodů, navíc jejich váha na celkových příjmech ekonomicky aktivních domácností je v rozmezí od 5 % (nejmenší obce) do 10 % (Praha). Relativizované dávky státní sociální podpory klesají, při celkově nízkých objemech, s rostoucí velikostí obce.

Pokud jde o domácnosti bez ekonomicky aktivních členů, rozdíly mezi obcemi v úrovni celkových příjmů jsou malé. Klíčovou roli přitom hraje stále nivelizovaná úroveň důchodů, které tvoří v ČR 82 % příjmů neaktivních domácností. Mírně zvýšené celkové příjmy ve velkoměstech jsou odrazem vyšších příjmů z pracovní činnosti a také ostatních příjmů (příjmy z kapitálového majetku).

Celkové příjmy na osobu ve všech domácnostech jsou v obcích do 10 tis. nižší (o 8 až 10 % pod úrovní ČR), ve větších městech jsou příjmy vyšší, ale také více diferencované (ve městech mezi 10 až 50 tis. obyvateli jsou průměrné, ve větších městech (50 až 99 tis.) 5 % nad průměrem a ve velkoměstech téměř 20 % nad průměrem - viz graf). Diferenciaci mezi městy a venkovem tlumí nivelizované důchody a objemově méně významné příjmy (dávky státní sociální podpory, naturální příjmy), které jsou v menších obcích dokonce vyšší.

Domácnosti podle vztahu příjmu k životnímu minimu ve velikostních kategoriích obcí v roce 2002

Obce s počtem obyvatel	Struktura domácností (%) podle vztahu příjmů domácnosti k životnímu minimu							Průměrné ŽM na domácnost v Kč měs.
	méně než ŽM	1,00 až 1,29 ŽM	1,30 až 1,49 ŽM	1,50 až 1,99 ŽM	2,00 až 2,49 ŽM	2,50 až 2,99 ŽM	3,00 a více ŽM	
Domácnosti s ekonomicky aktivními členy								
do 999	2,9	6,0	9,9	22,9	26,4	14,3	17,7	10 098
1 000 až 4 999	1,5	6,3	6,6	23,3	26,1	15,3	20,8	9 704
5 000 až 9 999	2,0	5,4	8,7	22,9	26,9	14,0	20,1	9 336
10 000 až 49 999	1,3	4,5	6,5	22,5	19,3	17,3	28,5	8 889
50 000 až 99 999	1,3	5,6	4,1	17,4	20,3	16,2	35,0	8 606
100 000 a více	0,4	2,9	4,7	12,5	18,1	16,4	44,9	8 372
ČR celkem	1,4	4,9	6,6	20,1	22,4	15,8	28,6	9 150
Domácnosti bez ekonomicky aktivních členů								
do 999	6,1	8,0	7,6	60,9	18,5	0,7	0,2	5 721
1 000 až 4 999	7,7	8,0	7,0	55,3	18,7	1,7	1,6	6 329
5 000 až 9 999	5,1	9,8	7,9	47,8	27,2	2,2	0,0	5 957
10 000 až 49 999	7,6	10,5	8,4	49,1	22,2	1,0	1,2	5 965
50 000 až 99 999	6,2	11,1	8,1	42,7	28,6	3,0	0,3	5 758
100 000 a více	8,1	7,3	7,3	42,6	28,9	3,8	2,0	5 847
ČR celkem	7,2	8,8	7,6	49,8	23,3	2,1	1,1	5 960

Podrobnější pohled na příjmovou diferenciaci podává tabulka. Relativizace celkových příjmů k životnímu minimu vypovídá lépe o skutečné chudobě domácností, neboť bere v úvahu i věk nezaopatřených dětí. U domácností s ekonomicky aktivními členy klesá podíl domácností s příjmem do 1,5 násobku ŽM od 18,7 % (obce do 999 obyvatel), přes 12,4 % (10 až 49 tis.) k 8,0 % (nad 100 tis.). Rozdíly mezi nejmenšími obcemi a městy s 10 až 49 tis. jsou relativně malé.

U domácností bez ekonomicky aktivních členů jsou rozdíly podle velikosti obce nevýrazné (s výjimkou měst nad 50 tis. obyvatel). Zřejmě je naproti tomu rostoucí příjmová diferenciaci v souvislosti s velikostí obce. Zatímco v obcích do 5 tis. obyvatel se 55-60 % příjmů nachází v úzkém pásu (1,5-1,99 ŽM), u měst nad 50 tis. obyvatel je tento podíl téměř o třetinu nižší. Úroveň příjmové diferenciaci pozitivně koreluje s podílem důchodů na celkových příjmech (87 % v nejmenších obcích, resp. 78 % ve velkoměstech).

Nižší příjmová diferenciaci u důchodců je patrná i z tab. 5.3.5 (příloha), která porovnává rozložení decilových skupin (z republikového členění příjmů) do velikostních skupin obcí. Vyšší diferenciaci vykazují (v téže tab.) jak domácnosti zaměstnanců, tak i domácnosti samostatně činných, na kterých lze nepřímo dokumentovat i pozitivní vztah celkových příjmů a velikosti obce (např. ve velkoměstech žije čtvrtina všech domácností samostatně činných, ale zároveň i polovina domácností samostatně činných z nejvyššího příjmového decilu). Vztah příjmu a velikosti obce lze částečně pozorovat i u domácností nepracujících důchodců, kdy v největších městech jsou nadprůměrně zastoupeny všechny tři nejvyšší příjmové decily (podle rozložení v ČR). Zajímavostí u domácností důchodců je nadprůměrné zastoupení domácností s nejvyššími příjmy (10. decil) ve městech s 50 až 99 tis. obyvatel při současně mírně podprůměrném zastoupení domácností v 6. až 9. decilu. Jedním z vysvětlení může být rozložení důchodů (se silněji zastoupenou skupinou s nejvyššími příjmy), neboť téměř polovina obyvatel měst (s velikostí 50 až 99 tis.) žije na území se silnou vazbou k (dřívější) těžbě surovin a navazujícím průmyslovým odvětvím.

Diference celkových čistých příjmů na osobu podle velikosti obce je možno srovnat s rokem 1996. Zatímco u domácností bez ekonomicky aktivních členů zůstaly rozdíly fixované na nízké úrovni (pomalejší růst příjmů obyvatel ve velkoměstech ve srovnání s městy s 50-99 tis. obyvateli mohl být způsoben širším vymezením kategorie velkoměst v roce 1996 proti roku 2002), u domácností s ekonomicky aktivními členy rozdíly mezi obcemi narůstají (variační koeficient se zvýšil z 9,5 % v roce 1996 na 13,2 % v roce 2002). Divergentní tendence jdou na vrub zejména rychlejšímu růstu příjmů u obcí nad 10 tis. obyvatel doprovázeným relativním poklesem v nejmenších obcích (vinou nižšího růstu příjmů ze závislé činnosti a poklesem naturálních příjmů).

Disponibilní příjmy domácností podle systému národních účtů

V předchozích kapitolách byly analyzovány nejdůležitější komponenty příjmů domácností v regionech. Protože byly využity odlišné datové zdroje, nebylo vždy možné zajistit zcela jednotný metodický pohled, jako problematické se ukázalo i časové porovnání ve světle změn územně-správního členění státu.

V této části jsem se pokusili tyto nedostatky překonat, a to s pomocí uceleného pohledu na disponibilní důchody domácností v rámci metodicky jednotného systému národních účtů. Analýza vychází z ročních revidovaných národních účtů za období 1995 až 2002. Do značné míry navazuje na předchozí rozbor Mikrocenzu, členění jednotlivých položek příjmů je v této části však poněkud odlišné. Proti Mikrocenzu je zde navíc možno sledovat vývojové trendy v jednotné územní struktuře.

Základní metodické aspekty sestavování regionálních účtů, které je nutno zohlednit při následné interpretaci dat, jsou uvedeny níže². Nejdůležitějším ukazatelem účtů domácností je čistý disponibilní důchod. Jeho objem je zdrojem bohatství domácností trvale bydlících v příslušném regionu. Vývoj čistého disponibilního důchodu (jak v absolutním vyjádření, tak po relativizaci na 1 obyvatele) je uveden v příloze (tab. 5.4.2).

V roce 2002 činil v ČR disponibilní důchod domácnosti vztažený na 1 obyvatele necelých 125 tis. Kč. Regionální rozdíly byly významné. V Praze dosáhl důchod na úroveň přesahující ČR o 53 %, na Ústecku byl naopak o 16 % nižší. Více než 10 % pod národním průměrem byl důchod také v krajích Karlovarském, Moravskoslezském, Olomouckém a Vysočina. Náznak polarity mezi Čechami a Moravou (který se projevil u celkových příjmů v Mikrocenzu) není u důchodů příliš patrný.

Disponibilní důchod rostl meziročně od roku 1995 v Praze, jako v jediném kraji, vždy rychlejším tempem než v ČR (v roce 1995 převyšoval úroveň ČR jen o 30 %). Proti průměru ČR stále mírně posiloval i sousední Středočeský kraj a od roku 1998 jako jediný mimopražský kraj převyšuje celorepublikovou úroveň. Nejméně příznivý trend panoval na Ústecku, které si od roku 1995 pohoršilo vůči ČR o více než 10 p.b. Významný relativní propad (v letech 1995 až 2002) úrovně disponibilního důchodu je viditelný také v krajích Moravskoslezském (z 96 % úrovně ČR na 89 %), Karlovarském (z 95 % na 88,5 %) a překvapivě i Jihočeském (z 97 % na 93 %). Významný propad v Karlovarském kraji byl způsoben stagnací absolutní výše disponibilního důchodu v letech 2000 až 2002 (kdy se zde zvýšila pouze o necelá 4 %, zatímco v ČR o 11 %).

Vývoj mezikrajové variability čistého disponibilního důchodu na 1 obyvatele v letech 1995-2002

	ČR, včetně Prahy (14 krajů)							
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Maximum ¹⁾	100 103 (PHA)	115 874 (PHA)	131463 (PHA)	142 342 (PHA)	150 759 (PHA)	158 656 (PHA)	172 029 (PHA)	190 981 (PHA)
Minimum ¹⁾	69 799 (VYS)	78 983 (VYS)	88 467 (VYS)	93 478 (VYS)	96 363 (OLK)	100 097 (ULK)	103 788 (ULK)	104 745 (ULK)
Maximum (ČR=100)	130,7	133,7	134,3	137,5	140,8	142,7	146,2	153,2
Minimum (ČR=100)	91,2	91,1	90,4	90,3	90,0	90,0	88,2	84,0
Poměr max/min	1,43	1,47	1,49	1,52	1,56	1,59	1,66	1,82
Směrod.odchylnka	7 219	8 965	10 146	11 763	13 275	14 332	16 443	20 115
Variační koef. (%)	9,6	10,6	10,5	11,6	12,7	13,2	14,3	16,6
	ČR, bez Prahy (13 krajů)							
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Maximum ¹⁾	78 081 (PLK)	88 703 (PLK)	99 665 (PLK)	104 536 (STC)	109 697 (STC)	112 289 (PLK)	119 446 (PLK)	126 623 (STC)
Minimum ¹⁾	69 799 (VYS)	78 983 (VYS)	88 467 (VYS)	93 478 (VYS)	96 363 (OLK)	100 097 (ULK)	103 788 (ULK)	104 745 (ULK)
Maximum (ČR=100)	106,3	107,1	106,6	106,2	108,2	106,9	107,9	109,0
Minimum (ČR=100)	95,0	95,4	94,7	95,0	95,0	95,3	93,8	90,2
Poměr max/min	1,12	1,12	1,13	1,12	1,14	1,12	1,15	1,21
Směrod.odchylnka	2 149	2 651	2 834	3 275	3 834	4 079	4 653	5 605
Variační koef. (%)	2,9	3,2	3,0	3,3	3,8	3,9	4,2	4,8

² Při regionalizaci účtů domácností se uplatňuje princip trvalého bydliště. Vychází se přitom z metodiky ESA 1995 a metodických doporučení Eurostatu, které předpokládají pro výpočet regionální skladby jednotlivých položek využití výsledků šetření o příjmech a výdajích domácností. Rodinné účty sestavované v podmínkách české statistiky však nejsou vhodné pro zachycení požadované regionální struktury. Proto byly při sestavování regionálních účtů sektoru domácností použity alternativní zdroje dat a některé položky byly alokovány do regionů prostřednictvím demografických a jiných pomocných ukazatelů. Celkově byla zvolena smíšená metoda odhadu, některé ukazatele (vesměs klíčové, jako např. náhrady zaměstnancům či většina položek sociálních dávek) byly regionalizovány přímým nápočtem (metodou „bottom-up“), jiné pak pomocí klíčů (metodou „top-down“). Na rozdíl od první kapitoly, která rozebírá vývoj účtů domácností na republikové úrovni, je zde čistý disponibilní důchod sestaven pouze z hlediska tvorby, nikoliv užití.

Souhrnný pohled na vývoj mezikrajské variability poskytuje tabulka. Rozdíly mezi kraji se při vyloučení Prahy výrazně snížily, o čemž názorně vypovídá pokles variačního koeficientu na 30 % původní hodnoty (při započtení všech 14 krajů), jakož i poměr mezi krajem s maximální a minimální hodnotou. Důležitější je poznatek, že rozdíly se během sledovaného období zvyšují v obou souborech (při zachování 14 krajů jsou divergentní tendence viditelnější). Zatímco v souboru 14 krajů narůstají disparity zejména vlivem velmi příznivého vývoje v Praze, v případě 13 krajů jsou zdrojem narůstajících disparit především Středočeský kraj, ale také pozvolna upadající kraje Ústecký, Karlovarský a Moravskoslezský.

Objemově nejvýznamnější položku účtu domácností tvoří náhrady zaměstnancům. Kromě hrubých mezd a platů zahrnují též příspěvky zaměstnavatele na sociální zabezpečení. Rozdíly mezi kraji jsou ještě ostřejší nežli v případě celkových disponibilních důchodů. Důchody z práce převyšují v Praze úroveň ČR o 85 % (v roce 1995 o 31 %), dlouhodobě poslední pozici zaujímají kraje Zlínský a Olomoucký se 17 % pod úrovní ČR (v roce 1995 jen s 9 %). Náhrady zaměstnancům tak nejvíce přispívají k rostoucím regionálním rozdílům disponibilních příjmů.

Důchody z podnikání jsou vytvářeny čistým provozním přebytkem (imputovaným nájemným) a smíšeným důchodem (ziskem podnikatelů z provozované živnosti). Rozdíly mezi kraji jsou v porovnání s náhradami zaměstnanců nižší (v roce 2002: Praha o 37 % nad průměrem ČR, Ústecko o 27 % pod průměrem). Celkové disparity mezi regiony ani pořadí jednotlivých regionů se během sledovaného období významně nezměnily. Jedním z důvodů malé měnlivosti může být způsob výpočtu důchodů z podnikání. Ty nejsou na rozdíl od důchodů z příjmů napočítávány přímo, ale jsou odhadovány převážně pomocí počtu samostatně výdělečně činných osob a soukromně hospodařících rolníků.

Zajímavé je porovnání rozdílů mezi důchody z podnikání a důchody z práce (korelační koeficient 0,75). Dlouhodobě lepší pozice mezi kraji v důchodech z podnikání mají kraje Liberecký, Královéhradecký, Olomoucký a Zlínský (Zlínskému kraji patří 4. pozice v důchodech z podnikání, ale v důchodech z práce je mezi kraji až poslední). Opačná byla situace v kraji Jihočeském (dlouhodobě mírně podprůměrné důchody z podnikání tak sráží kraj v celkových disponibilních důchodech až na 5. místo) a také Moravskoslezském (nižší důchody z podnikání souvisí s vysokou nezaměstnaností, naopak stále ještě relativně příznivá výše důchodů z práce je dozvukem vývoje v minulosti silně preferovaných průmyslových odvětvích na Ostravsku a Karvinsku).

Třetí nejvýznamnější složku účtu domácností představují sociální dávky. Jejich objem ve sledovaném období se v jednotlivých krajích zdvojnásobil a protože patřily k nejrychleji rostoucím položkám na účtu domácností, vzrostl v ČR jejich podíl na čistých disponibilních důchodech z 20,2 % v roce 1995 na 24,2 % v roce 2002. Tento podíl se zvýšil ve všech regionech, nejméně v Praze (z 16,8 % na 16,9 %) a Středočeském kraji (z 20,0 % na 23,3 %), nejvíce naopak v Ústeckém (z 20,7 % na 28,8 %), Moravskoslezském (z 21,3 % na 28,3 %) a Olomouckém kraji (z 20,9 % na 27,1 %).

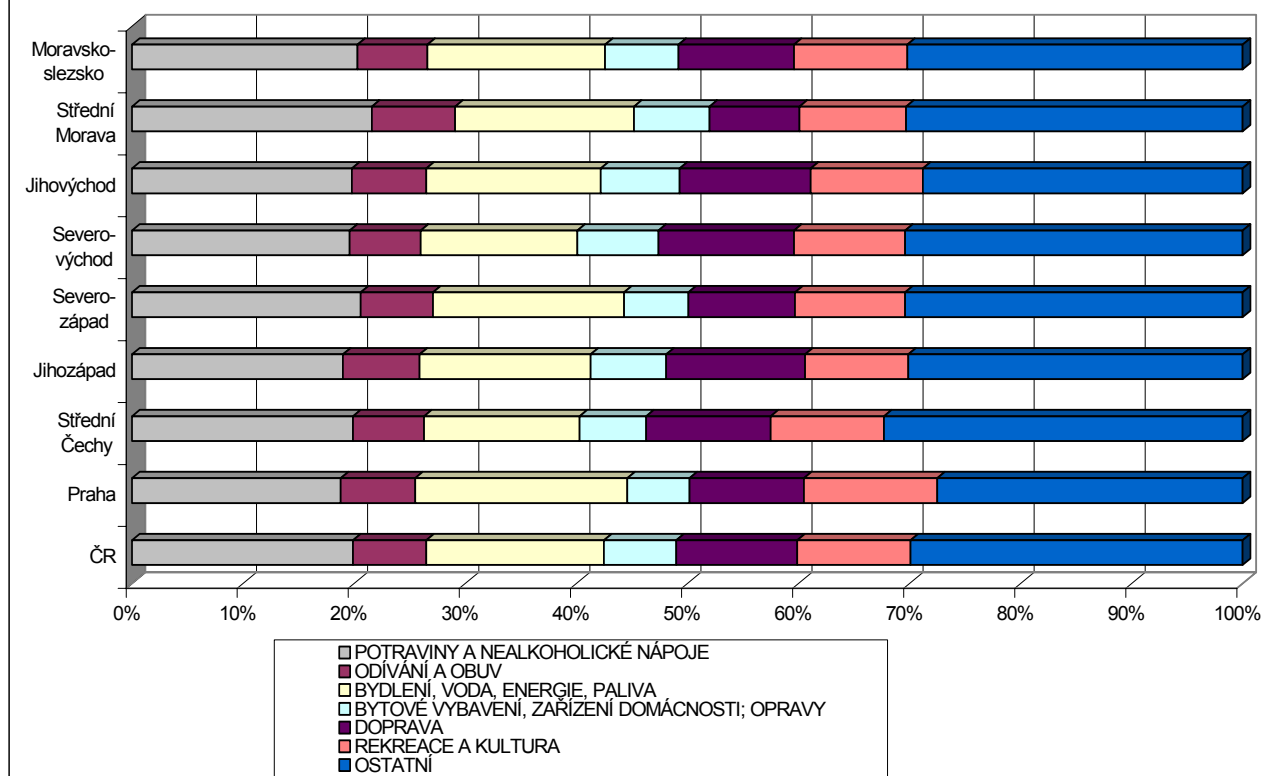
Porovnáme-li rozložení čistého národního důchodu (jako výsledné položky z prvotního rozdělení důchodů) a sociálních dávek, zjistíme relativně slabou závislost (Pearsonův korelační koeficient 0,47). Vzhledem k tomu, že nejvýznamnější položku v rámci sociálních dávek tvoří starobní důchody, není překvapivé, že Praha si svoje dominantní postavení udržela. Naopak Ústecko i Karlovarsko se řadí v obou ukazatelích na jedno z posledních míst.

Struktura peněžních vydání domácností podle statistiky rodinných účtů v letech 2001 až 2003

Regionální srovnání struktury peněžních vydání bylo provedeno na souboru domácností zaměstnanců, který je největším souborem ve statistice rodinných účtů. Tento soubor obsahoval v letech 2001 a 2002 celkem 1800 domácností a v roce 2003 1750 domácností. Z toho vyplývá, že máme k dispozici pouze velmi malé množství regionálně členěných dat. V první řadě jsou k dispozici data podle regionů NUTS 2, tj. oblastí. Jejich vypovídací schopnost je však omezená, proto nejsou v publikaci uvedena a pouze pro základní orientaci se zde nachází graf znázorňující strukturu vydání podle NUTS 2. Dalším omezením je, že data jsou pouze za roky 2001 až 2003, přepočty na novou územní strukturu za předchozí roky nejsou k dispozici. Základní jednotka územního uspořádání – kraj (NUTS 3) – není ve statistice rodinných účtů vůbec sledována. Podobně není možné prezentovat data v členění podle velikostních skupin obcí. Jediná regionální data z oblasti statistiky rodinných účtů, která jsou v této práci publikována, se nachází v tabulkové příloze a srovnávají peněžní vydání v ČR jako celku a Praze.

V letech 2001 až 2003 pokračoval trend z předchozích let – klesal podíl výdajů za potraviny a naopak stoupal podíl výdajů za služby, především spojené s bydlením a telekomunikacemi. K mírnému poklesu podílů došlo i u výdajových skupin a podskupin týkajících se nepotravinářského zboží (např. u odívání i obuvi, přístrojů a spotřebičů pro domácnost aj.).

Struktura čistých peněžních vydání podle účelu použití v NUTS 2

Čistá peněžní vydání domácností zaměstnanců vzrostla mezi lety 2001 až 2003 o 8,7 %. Nejvyšší tempo růstu zaznamenala vydání na vzdělání (růst o 25,1 %), což způsobil především nárůst výdajů u položky vyšší a vysokoškolské vzdělávání o více než 140 %. Naopak k poklesu výdajů došlo u skupiny odívání a obuv (pokles o 1,3 %), jenž byl způsoben snížením výdajů na položku odívání. Projevuje se tak vliv růstu konkurence v maloobchodu, levných (především asijských) dovozů a velkého množství sezónních i jiných slev.

Z regionálního pohledu je nejvyšší průměrný objem čistých peněžních vydání realizován jednoznačně v Praze. Hodnota za Prahu převyšovala v roce 2003 hodnotu za celou ČR o bezmála 30 %. Praha a s ní ještě oblast Severozápad jsou jedinými regiony NUTS 2, ve kterých byla průměrná čistá peněžní vydání na osobu vyšší než za ČR jako celek. Ekonomická síla regionů se promítá i do velikosti výše uvedeného ukazatele, neboť nejnižší průměrná čistá peněžní vydání domácností zaměstnanců byla v oblasti Střední Morava. Jen u jediné z hlavních výdajových skupin nebyla v roce 2003 průměrná čistá peněžní vydání na osobu nejvyšší v Praze, a to u výdajové skupiny doprava. To je zřejmě způsobeno ročním výkyvem v nákupu vysoké hodnoty a nízké frekvence v Praze. Oblastí, kde byly tyto výdaje vyšší než v Praze, byl Jihozápad.

Z jednotlivých položek, na které jdou výdaje domácností, byla vydání v Praze nižší než průměr za ČR u následujících položek: plyná paliva, pohonné hmoty a oleje, stravovací služby v jídelnách, výrobky pro výstavbu, rekonstrukci domu, bytu a ještě u několika dalších méně významných položek (viz tabulka v příloze). Ve všech ostatních položkách byla peněžní vydání v Praze vyšší.

Strukturu peněžních vydání domácností ovlivňuje řada faktorů, které v jednotlivých krajích mají různou váhu. Nesporný je vliv velikosti příjmů, míry nezaměstnanosti, urbanizace, spotřebitelských návyků, atd. Jako v řadě jiných oblastí statistiky je i zde vidět výjimečná pozice Prahy, zatímco ostatní části republiky se mezi sebou zásadně neliší.

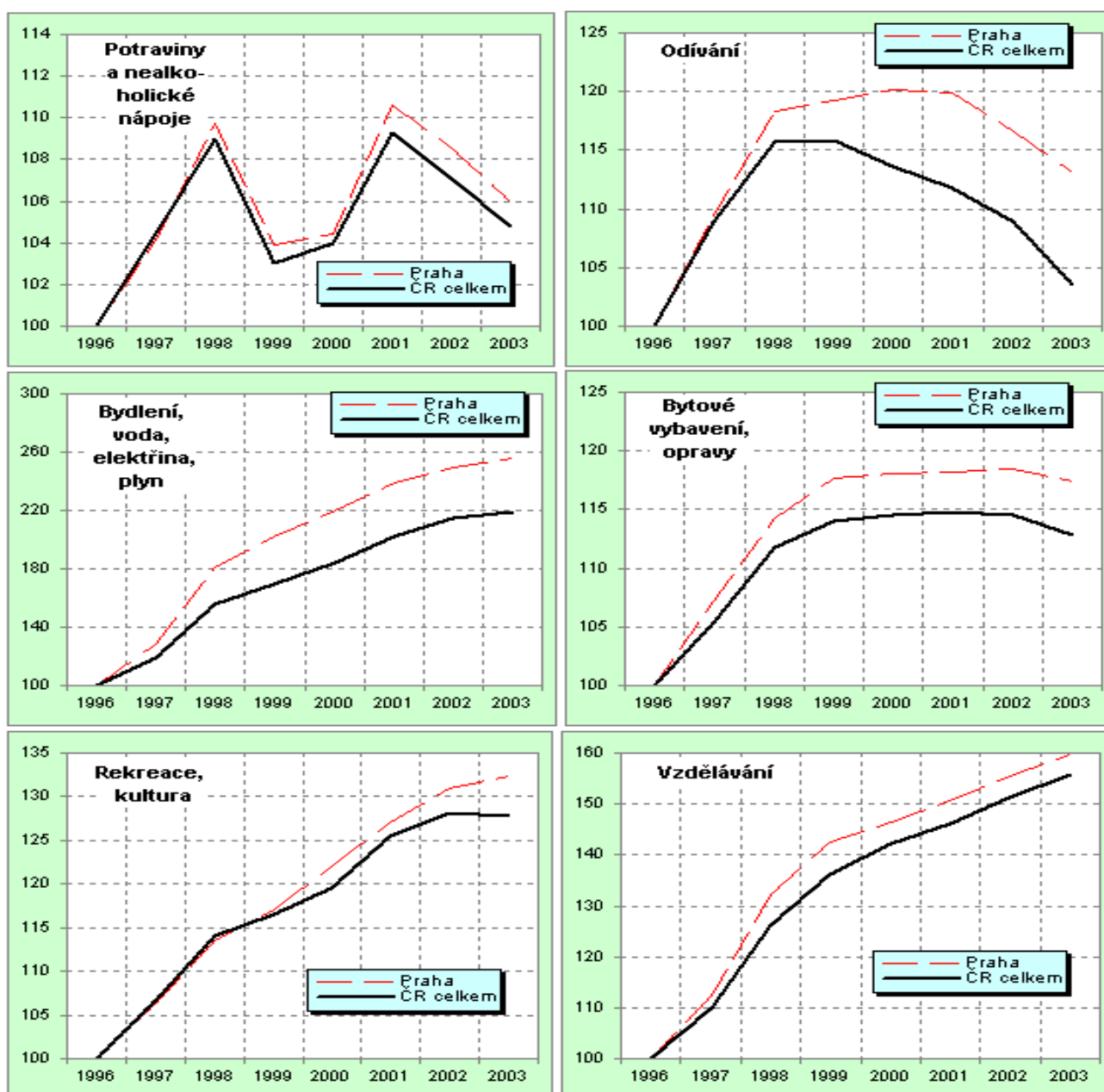
Vývoj spotřebitelských cen zboží a služeb v letech 1996 až 2003

Rozbor regionálních aspektů cenového vývoje je proti předešlými dvěma publikacím zaměřeným na vývoj příjmů a výdajů a cen domácností zařazen zcela nově. Ve srovnání s předchozími tématy analyzovanými z regionálního pohledu je však možno vývoji spotřebitelských cen věnovat pouze omezený prostor. Důvodem rozhodně není nižší význam cenového vývoje pro rozvoj regionů, nýbrž užší datová základna.

Analýza je založena na komparaci vývoje indexu spotřebitelských cen (životních nákladů) domácností žijících v Praze a v celé ČR, a to z pohledu 12 hlavních oddílů spotřeby (klasifikace COICOP platné v poslední verzi od 1999). Doplnkově bylo využito časové řady průměrných týdenních cen vybraných reprezentantů spotřebního koše v členění podle současných krajů. Tyto údaje jsou v této struktuře k dispozici od roku 2001, rozsah šetřených reprezentantů se postupně navyšoval, nejvyšší zastoupení však v něm stále mají potravinářské produkty a alkoholické nápoje.

Porovnání vývoje indexu spotřebitelských cen (životních nákladů) mezi všemi domácnostmi v ČR a domácnostmi bydlícími v Praze je uvedeno v příloze (tab. č. 4.3 a tab. č. 4.4), základní výsledky prezentuje následující graf. Protože časová řada indexů životních nákladů (dále jen ISC) je za Prahu dostupná až od roku 1996, byly cenové indexy za ČR přepočteny rovněž k tomuto základu.

Srovnání růstu životních nákladů domácností v ČR a v Praze podle vybraných oddílů spotřeby v období 1996 až 2003 (bazické indexy: 1996=100)

Od roku 1996 do roku 2003 vzrostly úhrnné ISC u pražských domácností o 42,8 %, tedy rychlejším tempem než v celé republice (o 35,9 %). Diferencované tempo růstu zrcadlí nejen odlišnou cenovou úroveň v hlavní město, ale též i jinou vnitřní strukturu spotřeby pražských domácností (viz váhy uvedené v přílohové tabulce). U 7 z 12 hlavních oddílů COICOP převýšila dynamika růstu ISC v Praze národní úroveň. Jednalo se většinou o položky s rozhodujícím podílem na celkové spotřebě domácností.

Výdaje na bydlení (nájemné a různé „bytové“ služby) se na celkové spotřebě domácností podílí téměř jednou čtvrtinou, což je podpořeno i nejvyšším růstem životních nákladů v této oblasti (v ČR o 118,5 % ale v Praze necelých 160 %). Rozdíl v dynamice růstu ISC mezi Prahou a ČR byl právě v oddíle bydlení vůbec nejvyšší. Výrazně vyšší ceny tržního nájemného, rychlejší zvyšování regulovaného nájemného ve druhé polovině 90. let, ale i některých služeb spojených s bydlením v Praze, reflektují do značné míry dominantní ekonomickou pozici metropole mezi regiony ČR.

Druhý nejvyšší rozdíl v dynamice ISC mezi hodnocenými územími byl zjištěn v oddíle zdraví (s tempem růstu v Praze o více než čtvrtinu vyšším než v ČR). Na rozdíl od bydlení, s plynule rychlejším tempem růstu ISC v Praze, byla v celém hodnoceném období rychlejší dynamika růstu soustředěna do prvních dvou let (1997-1998), v pozdějších letech se rozdíl mezi Prahou ČR již neprohluboval. Podíl zdraví na celkové spotřebě domácností však zůstává i nadále relativně nízký. Vyšší ISC v Praze v tomto oddíle jsou způsobeny mj. vyššími cenami stomatologických služeb a vyššími náklady na ústavní-lázeňskou péči.

Předstih růstu ISC v Praze byl u ostatních oddílů spotřeby již podstatně nižší. Z oblastí s vyšším podílem na celkové spotřebě sem patří především potraviny a nealkoholické nápoje (s růstem v Praze o 6,0 %, v ČR o 4,8 %) a rekreace a kultura (32,4 %, resp. 27,7 %). Zatímco potraviny a nealkoholické nápoje se na spotřebě pražských domácností podílí méně než v případě ČR, u rekreace a kultury je situace opačná. Dynamičtější růst ISC u rekreace a kultury je výsledkem větší a pestřejší nabídky kulturních zařízení v metropoli (vyšší vstupné do kin, divadel, na koncerty), v případě rekreace a sportovních služeb zvýšenými cenami u některých položek (vyšší poplatky za cvičení a jiná sportoviště, vstupenky na sportovní utkání).

Tempo růstu životních nákladů v Praze bylo naopak nižší u dopravy (s výrazně nižším zastoupením na celkové spotřebě než v národním měřítku), alkoholických nápojů a tabáku, stravování a ubytování a ostatních zboží a služeb.

Jedno z nejvyšších temp růstu životních nákladů bylo v obou srovnávaných územích v oddíle vzdělávání. Rozdíl v jejich vzájemné dynamice, jakož i podíl na celkové spotřebě však zůstává velmi malý.

Ve světle faktu, že cílem této kapitoly je porovnání vývoje meziregionálních rozdílů v celé jejich šíři, se jeví pohled na diferenciaci mezi Prahou a ČR jako nedostatečný. Z tohoto důvodu byl experimentálně zkonstruován orientační cenový index za všech 14 krajů. Podkladem byly výsledky týdenního šetření cen vybraných reprezentantů (celkem 26 položek), pokrývajících oddíly potraviny, nealkoholické a alkoholické nápoje. Vzhledem k relativně malému množství reprezentantů, ale i charakteru jejich zjišťování (u malého množství prodejen) bylo upuštěno od sledování jejich vývoje, hodnoty jsou tak prezentovány pouze za období jako celek, tj. leden 2002 až září 2004 (údaje z roku 2001 nemohly být použity s odkazem na odlišné zastoupení sledovaných reprezentantů). Takto dlouhá časová řada by měla zajistit vyrovnání náhodných (sezónních) výkyvů odhalených při jednotlivých týdenních cyklech šetření. Vypočtený cenový index (viz tabulka č. 5.6.1 v příloze) je doplněn průměrnými ročními (2003) cenami vybraných reprezentantů spotřebního koše (v podrobnějším členění více než 60 položek, nezahrnujících pouze potraviny).

Cenový index vybraných položek potravin a alkoholických nápojů v krajích v 1. čtvrtletí 2002 až 3.čtvrtletí 2004

	Průměr za 26 vybraných položek potravin a alkoholických nápojů (ČR=100)	Pořadí kraje podle průměru za 26 položek 1=nejdražší, 14=nejlevnější	Vybrané třídy v rámci oddílu Potraviny a nealkoholické nápoje			
			maso	mléko, sýry a vejce	pekárenské výrobky, obiloviny	ovoce a zelenina
Stálé váhy (1999)						
ČR celkem (v ‰)	x	x	50,4	35,6	29,6	25,8
Cenový index (2000 až 2004)						
Hlavní město Praha	102,1	3	102,6	100,4	101,4	103,3
Středočeský kraj	101,0	4	98,7	101,6	100,6	102,4
Jihočeský kraj	100,1	7	100,5	102,3	97,9	101,0
Plzeňský kraj	103,2	2	102,3	101,2	101,1	107,3
Karlovarský kraj	104,0	1	109,5	102,3	97,1	107,1
Ústecký kraj	97,7	12	95,8	97,8	95,0	101,3
Liberecký kraj	100,9	5	98,9	99,1	100,8	102,4
Královéhradecký kraj	99,6	10	103,0	101,0	102,5	95,8
Pardubický kraj	96,3	14	96,6	100,1	97,6	93,9
Vysočina kraj	99,8	8	99,7	96,8	101,1	99,9
Jihomoravský kraj	99,6	9	97,6	99,7	103,1	97,1
Olomoucký kraj	98,4	11	99,4	101,0	99,5	94,6
Zlínský kraj	100,1	6	97,3	99,2	101,5	101,0
Moravskoslezský kraj	97,2	13	98,1	97,5	100,9	92,8
ČR celkem	100,0	x	100,0	100,0	100,0	100,0

Vysvětlivka způsobu výpočtu cenového indexu

Pro každý byla z 26 reprezentantů (vyskytujících se v celém období) vypočtena prostým aritmetickým průměrem jejich spotřebitelská cena za období leden 2002 až září 2004 (celkem 119 týdnů). Průměrná cena každé položky v každém kraji byla následně relativizována k odpovídající hodnotě za ČR. Výsledný index vznikl prostým zprůměrováním takto relativizovaných hodnot. Byl vypočten jak za celý soubor, tak i za jednotlivé podskupiny (maso, mléko+sýry+vejce, pekárenské výrobky, ovoce a zelenina), tvořené 4-7 reprezentanty.

Pro zvýšení přesnosti indexu byl zkonstruován i tzv. vážený cenový index, a to tak, že relativizované ceny jednotlivých pododdílů spotřeby byly váženy podle zastoupení na celkové spotřebě domácností v ČR (váhy roku 1999). Vzhledem k tomu, že hodnoty váženého cenového indexu se od prostého příliš neodlišují, jsou pro jednoduchost publikovány pouze nevážené indexy. Na případné významnější rozdíly mezi oběma indexy je poukázáno dále.

Výsledný index zohledňující cenové diference u potravin a (ne)alkoholických nápojů vykazuje relativně malé regionální odlišnosti (viz tabulka). Variační rozpětí se pohybuje od 96,3 % hodnoty ČR v Pardubickém kraji k 104,0 % v Karlovarském kraji. V případě aplikace vah na cenový index se sice variační rozsah zvětší (104,9 a 96,1, pro stejné kraje), avšak celkově zůstává cenová nivelizace mezi kraji fixována (směrodatná odchylka 2,2, resp. 2,1 u nevážených hodnot). Ve většině krajů v Čechách se mírně nadprůměrná mírně nadprůměrná hodnota sledovaných cen o něco sníží, v moravských krajích naopak.

Nejvyšší mezikrajské rozdíly byly zjištěny u podskupiny ovoce a zelenina (s výraznějšími disproporcemi mezi západní a východní částí ČR) a také u masa (kde ceny v Karlovarském kraji převyšovaly národní úroveň téměř o 10 %), naopak rozdíly ve spotřebitelských cenách mlékárenských a pekárenských výrobků jsou poměrně malé (s nezřetelným západo-východním gradientem). Zjištěné cenové rozdíly se v rámci sledovaného období prakticky neměnily, pouze v případě Libereckého kraje byl detekován náznak možného mírného zvýšení, v Karlovarském kraji byla tendence opačná. Vzhledem k malému množství reprezentantů však nejsou naznačené dílčí trendy zcela průkazné.

K vysvětlování příčin naznačených regionální rozdílů je však třeba přistupovat velmi opatrně, s ohledem na orientační charakter zjištěných hodnot. Jedním z možných diferenciačních faktorů mohou být stále přetrvávající odlišnosti ve skladbě maloobchodních prodejních jednotek (resp. míra konkurence na straně nabídky) v jednotlivých regionech, i když po expanzi maloobchodních řetězců došlo patrně k určitému vyrovnání ve struktuře. Dalším faktorem je rozdílnost kupní síly obyvatel v jednotlivých regionech, způsobená rozdílností v celkových příjmech domácností, zejména v úrovni mezd (viz předchozí podkapitoly). Pravděpodobnou vazbu s kupní silou obyvatel naznačují i vypočtené indexy, kdy 3 regionům s nejvyšším nezaměstnaností (Moravskoslezský, Ústecký a Olomoucký kraj) patří 3 z posledních 4 míst podle cenového indexu. V případě Prahy a Karlovarského kraje tato souvislost neplatí, vyšší cenová úroveň může být i odrazem i jiných nákupních zvyklostí obyvatel, silnou orientací obou regionů na zahraniční cestovních ruch aj. Naopak patrně méně se v regionální diferenciaci mezd uplatňuje poloha regionu vůči hlavním zemědělským výrobním oblastem.

Na závěr dodejme, že větší územní diskrepance ve spotřebitelských cenách potravin než v případě krajů bychom zřejmě našli při rozboru podle velikosti obce (město-venkov). To platí v případě, že rozhodujícími faktory diferenciace jsou struktura maloobchodních jednotek a míra koupěschopnosti místního obyvatelstva (např. vazba mezi velikostí obce a výší čistého příjmu domácností zjištěná výše). Takový druh rozboru však současný způsob šetření spotřebitelských cen neumožňuje.